

Adalékok az 1849. évi erdélyi hadjárat történetéhez.

Az aradi ereklyemúzeumban őrzött ú. n. Csányi-levéltárban kutatva, az erdélyi eseményekre vonatkozó, sok érdekes eredeti okmányt találtam, melyek részint alaposabb feldolgozásra, részint szószerint való közlésre alkalmasok.

Ime néhány mutatóvány a levéltár gazdag erdélyi anyagából.

I.

Bem József levele Csányi Lászlóhoz.

Fogaras, 1849 márczius 17.

Herrn Regierungs-Kommissär Ladislaus Csány.

Ich habe meinen heutigen Marsch bis Fogaras fortgesetzt. Die kaiserlichen Truppen haben gestern Morgens in aller Eile diesen Ort verlassen. Um ihre Flucht zu maskieren, schützten sie den Bewohnern vor, dass sie sich deshalb so beeilen, um die meineidigen Szekler zu züchtigen.

Die Desorganisation in der österreichischen Armee greift immer mehr um sich, und das Vertrauen in die Führer schwindet von Stunde zu Stunde, während sich dasselbe uns zuzuwenden scheint. Die gestern gefangen gemachten Walachen an 150 nahmen nicht nur alle ungarische Kriegsdienste, sondern sie bathen sogar flehentlichst darum und begrüßten mich mit *Éljen*. In Voila kam mir eine Deputation aus Vajda und Teleki-Récse entgegen, welche sich der ungarischen Regierung unterwarf. Seit Hermannstadt haben wir . . . schon 1000 Gefangene gemacht, die sämtlich froh sind in unsere Hände gerathen zu sein. 5000 Gewehre sind bereits abgeliefert.¹

Übermorgen am 19. werde ich Kronstadt einnehmen, wovon ich auch die Szekler benachrichtigt habe. Karlsburg wird sich wahrscheinlich über meine vom Rothenthurm aus an die Besatzung gemachte Aufforderung ergeben und somit die militärischen Operationen in Siebenbürgen so ziemlich ihr Ende erreicht haben.

Hauptquartier Fogaras, am 17. März 1849.

Bem mpr.

(Eredeti. Csányi-levéltár 3417. sz.)

Mint tudjuk, Bem reményei Brassó elfoglalását illetőleg, csak egy nappal teljesültek későbbben, mint számította. Gyulafehérvár ostroma azonban mindvégig eredménytelen maradt s — mint arra másutt már rámutattam² — az erdélyi hadsereg 3449 (utóbb 3974) emberét július 25-ig lekötötte.

¹ A papiros itt, meg feljebb kiszakadt.

² Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (Akadémiai Értesítő 1913. évf. 473. l.)

2.

Déva ostroma.

a) *Forró Elek ezredes jelentése. Déva, 1849 április 29.*

Bem altábornagy úr ide küldött, a helybeli vár bevételivel foglalatokodni. Folyó hó 27 én működésemet megkezdtem és Bánffy ezredes urat felváltottam.

A vár egyik oldala egészen fedezetlen vala.¹ Az ellenség minden eledelt szabadon hordhatott s e vala az oka, hogy egy nem csekély számú sereg három hetekig itt czéltalanul vesztegelt. Bem altábornagy úr innen minden csapatokat elparancsolt. A vár bevételire csak 500, öt száz embert hagyott. Én reméllem ezen csekély erővel is czélt érhetni. A várból mindig szorgalmasan lövődöznek minket. A legénység a hegy alatt körül sánczba áll s így nem árthat, tegnapelőtt két halottunk volt. Igen nagy szükségem volna 10 fontos gránátokra. Irtam ezekért Szebenbe, de még feleletet sem kapván, azt gondolom, hogy nem igen veszik számba a dolgot; ha a kért gránátokat megkapom én a dévai vár sorsát rövid idő alatt eldöntöm, mely igen sürgetős, mert itt szántani se tudnak és a vár mián minden közlekedés megszűnt. Ennyit katonai állásunkról.

(Eredeti. Csányi-levéltár 1720. sz.)

A jelentés többi része nem az ostromra vonatkozik.

Miután nincs okunk és jogunk Forró szavainak igazságában kételkedni, ez az írás megdönti hadtörténelíróinknak azt az állítását, hogy Déva ostroma *állandóan* 11 századot² vagy éppen 2000 embert³ kötött volna le. Az ostromló csapat már május havában megszorodott ugyan, de száma a 2000 főtől akkor is messzire járt.

Forró jelentéséből az is kiténik, hogy ő a várat főképpen 10 fontos tarackokkal⁴ akarta volna lövetni, de szándékát a lövészer hiánya meg-hiusította. Vagyis — kisebb mértékben — itt is ugyanaz a kalamitás állott be, mint Gyulafehérvár ostrománál, hogy t. i. kellő időben elegendő lövészerről nem gondoskodtak. Így történt azután, hogy abból a rövid időből, a melyen belül Forró feladatát megoldhatni vélte, teljes négy hét lőn, mert Déva vára csak május 27-én kapitulált, még pedig a következő feltételek alapján:

b) *Kapitulation des Schlosses zu Déva.*

Artikel 1. Der freie Abzug ohne Waffen wird zugestanden. Alle Waffen und sonstige Kriegsgeräthe müssen ausgeliefert werden.

Wird angenommen.

Artikel 2. Den Offizieren wird der Besitz ihrer Habseeligkeiten gesichert.

Wird angenommen.

Artikel 3. Die zurückgelassenen Kranken werden gepflegt, und wenn sie es wünschen nach der Genesung nachgesendet werden.

Wird angenommen.

Artikel 4. Minen die angelegt und geladen seyn sollen, müssen angezeigt werden.

Sind keine vorhanden.

Artikel 6. Wegen Gesinnungen die er ehemals geäußert, soll niemand beunruhigt werden.

Wird angenommen.

Artikel 7. Die Übergabe des Schlosses soll heute bis zwölf Uhr geschehen.

Wird angenommen.

Déva, den 27. Mai 1849.

Kudlič m. p.

Forró m. p.

Oberleutenant.

Oberst der ungarischen Armee.

Schlosskommandant.

(Eredeti. Csányi-levéltár 2356. sz.)

A vár átadása a kikötött időben csakugyan megtörtént. Az őrség 2 tiszteje és 116 legénye kivonult, 41 beteget hagyván a várban.⁵ A honvédek birtokába ez alkalommal 200 használható, 2—300 javításra szoruló puska, 2 bronzágyú, 1 vaságyú, továbbá 500 gyutacsos és 8000 kováspuskához való töltés került.⁶

¹ Értsd: nem volt körülzárva.

² Ramming: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849 489. l.

³ Gelich: Magyarország függetlenségi harca III. k. 93. l. és Breit: Magyarország függetlenségi harczának katonai története III. k. 25. l.

⁴ Az erdélyi hadsereg ágyúi 1, 3, 6 és 18 fontosak, tarackjai pedig 7 és 10 fontosak voltak. (Id. értekezésem: Akadémiai Értesítő 1913. évf. 465—466. l.)

⁵ Csányi-levéltár 2413. sz. Téves tehát Gelich és Breit állítása (id. m. III. k. 93, illetve III. k. 25.) hogy az egész várőrség csak 60 főből állott volna.

⁶ Csányi-levéltár 2413. sz.

3.

Szentiványi kormánybiztos jelentése Kossuthhoz.

Kolozsvár, 1849 június 5.

Közelebbről volt szerencsém gyulafehérvári ostromseregünknek a támadó oláh csordán múlt hó 30-án¹ vett győzedelmét felemlíteni. Megkapva mint Stein, mint Czetz uraknak errőli tudósításait, kötelességemnek tartom azokból a következő részletességeket kiemelni.

Reggel 4—5 óra között ugyanaz időben támadták meg az oláhok a Maros-Portus, Borbánd és tövisi őrseregünket, mint mondatik Enyedet is, a derekas erejük 7—8000 főre mehetett egy Munzáth nevű osztrák tiszt vezénylete alatt — mondják Jánk is ott volt; mieink 1500—1800 voltak mostohán ruházva és hijánosan fegyverkezve s a nagyszámú ellen-séget, mely állomásánál fogva is kedvezően védve volt, mindenütt megverték; a nap érdeme a mindig vitéz székelyeké lőn, kik Endes 81. zászlóalji őrnagy és Antos 32. zászlóalji százados vezénylete alatt csudát tőnek. Leginkább kiténtették magukat még Baló 81. zászlóalji s Triebisz tüzér századosok, ez említett 4 tiszt lelkiismeretire írja Stein úr, kiténtetést érdemelnek.

Dicseüleg említettnek: Varga 16. huszár ezredi, Somlyai 2. zászlóalji,² Kakucsi 32. zászlóalji századosok, Esztergalis 32. zászlóalji hadnagy, ki fölkérés nélkül az előőrségre vezénylett mennyiség felét a messzefekvő megtámadott előőrségi pont segélyére küldé.

Részünkről 3 halott, 11 sebesült van. Az ellenség közül sok veretett agyon, holtjai a hegyek és bokrok közt hevernek, csak 2 fogoly maradt élve, egyik magyar, ki hadi törvény elibe állíttatik; 2 ló, néhány ökör, sok juh lettek a Zalathnáig üldöző székelyek martalékjai, a vár csendes volt minek okát nem érthetem. E csata nevezetes volt azért, mivel a mieink száma végzetlen csekély volt az ellenség nagy számához képest.

Tudósítását azzal végzi ezredes úr:³ Csak az, hogy Magyar sereget vezényletem, tette lehetővé az ostrom folytatását, más bár mily sereggel ez alkalommal föl kellett volna hadnom a vár ostromlásával.

Kormányzó úr magos feladatához tartozandónak vélem mind Stein, mind a sereget jelesen a székelyeket a haza nevében megdicsérni.

Országos teljhatalmú kormánybiztos.

(Fogalmazvány. Csányi-levéltár 2620. sz.)

Ezt az írást a szabadságharcz alatt fölös számmal termett felületes és értelmetlen tudósítások jellemző példajaként közlöm. Mert bárha Czetz és Stein jelentései alapján készült, pontosabb idő és helymeghatározásnak, a csapatok felállításának nyoma sincs benne, sőt Szentiványi még a dátumot is hibásan írta ki Stein jelentéséből. Az ütközet részleteit meg sem említi, jóllehet csapataink állítólag „csudát tőnek“, a mit, ha csakugyan megtörtént, érdemes lett volna egy kissé behatóbban méltatni.

A harcban résztvett magyar csapatok⁴ létszáma helyesen van meghatározva, az oláhok azonban nem lehetnek 7—8 ezeren, mert akkor az ötszörte gyöngébb, hiányosan fegyverzett honvédek, nem tudták volna őket 1 0/0-ra sem rugó veszteség árán megszalasztani. Bármennyien voltak is az oláhok, a mieink csekély vesztesége bizonyítja, hogy

szívósabb ellenállást nem fejtettek ki s így valami nagy vitézségről sem az egyik, sem a másik részen nem eshetik szó.⁵ Vagyis a jelentés jócskán túloz. A nyilvánosságnak szánt híradásokban még félig-meddig megengedhető az efféle mesterséges hangulatkeltés, de ott, a hol a vezető körök tárgyilagosan lettek volna informálandók, határozottan káros volt.

Mindenféle csetepaténak rikító kiszínezése csak arra volt alkalmas, hogy az anélkül is optimista, katonai dolgokhoz nem értő Kosuthban és környezetében, a honvédsereg alkalmazhatóságát illetőleg túlzott reményeket ébresszen. Annál keservesebb volt a nehány hét múlva bekövetkezett általános kijózanodás.

¹ Helyesen: 31-én.

² Helyesen: 2. vadászrezdbeli, mert a 2. honvédszászlóalj sohasem tartozott az erdélyi hadsereghöz. ³ Stein.

⁴ A 32. és 81. zászlóalj, továbbá a 2. vadász-, és 16. huszárezred 1—1 százada és némi tüzérség.

⁵ A támadást intéző Munzath cs. k. főhadnagy jelentése szerint az oláhok száma 3000 volt. Ugyancsak ő jelenti, hogy Vladutiu prefektus és Russu tribun 1500 főnyi hada, már az itközvet elején, „egyötől egyig a bokrokba szökött.” (1848/49. Történelmi Lapok 1896. évf. 111. l.)

4.

Báró Kemény Farkas ezredes jelentése a kormánybiztoshoz.

Boicza, 1849 június 6.

Sajnosan kell jelentenem, hogy itten az élelmezés nem megyen rendesen. Katonáim két nap óta nem kaptak kenyeret, italról szó sincsen, a szolgálat terhes, minden bokor ellenségünk. Ezredes Forró úr egy bokorból karján sebet kapott; mostan következő helyek vagynak elfoglalva: Brád, Boicza, Nagyág, Hondol, Solymos, Illye, Halmágy, Zalathna el volt foglalva, de onnan elhuzódott őrnagy Kovács¹ Sárdra; tüstént el küldöttem innét ezredes Bekét, hogy azon zászlóaljat, a melyet Kolozsvárnak indítottam volt,² Tövisről és Enyedről vigye segítségül. Zalathnát minden áron foglalja el,³ mert Jank a mint értésemre esett, a fehérvári ostromot hátulról a hegyek felől meg akarja támadni, én őtet innen oldalba fogom nyomni. Ezen expeditio itten nagyon terhesen fog menni, egyfelől a bajos élelmezésért, mivel minden el van pusztítva, másfelől a roppantott hegyekért s a kizöldült erdőkért, s ha az expeditio lassan megyen, nem kell el csüggedni, mivel nagyon vigyázólag kell elő lépni.

Kemény mpr.

Pénze a Tábornak, a mely 6000 főből áll nincsen, kérek Dévára küldeni, a honnat megkapom.

(Eredeti. Csányi-levéltár 2857. sz.)

Az oláh felkelés elfojtása végett megindított hadműveletek, melyekre ez a jelentés vonatkozik, fiascoval végződtek.

A benne résztvevett s Kemény Farkas ezredes parancsnoksága alá rendelt csapatok, a támadás kezdetén hat különálló csoportot⁴ alkottak, a melyeknek hadműveleteit azonban kellőképpen senki sem irányította. A főcsoportnak, melynél Kemény tartózkodott, a Brád—Abrudbánya—topánfalvai vonalon kellett volna előnyomulnia. Ámde a megfelelően elő nem készített támadás, a csapatok elégtelenségén, a vezetés lanyhaságán, valamint az élelmezés alig sejtett nehézségein már az első napokban megfeneklett és Kemény, miután nagy ügyel-bajjal Abrudbányáig eljutott, június 16-án Zalatnára, onnan pedig Magyarígenbe volt kénytelen hátrálni.

(Lugos.)

Gyalokay Jenő.

¹ A 82. zászlóalj négy századával. (Gyalokay-levéltár 1848/49. 36. és 38. sz.)

² Az 50. zászlóalj tartaléka (684 ember) Gyapay százados parancsnoksága alatt. (Csányi-levéltár 3191. sz. és Gyalokay-levéltár 1848/49 — 39. és 93. sz.)

³ Simon őrnagy, Stein ezredes parancsára, a 80. zászlóalj 3 századával június 8-án megszállotta Ompoly-Preszákát, június 11-én pedig Zalatnát is. Később a 82. zászlóalj négy százada is odavonuult. (Csányi-levéltár 2816. és 3108. sz. Gyalokay-levéltár 1848/49 — 38. sz. és Munzath főhadnagy jelentése: 1848/49. Történelmi Lapok 1897. évf. 72. l.)

⁴ Nagyhalmagy, Brád és környéke, Zalatna, Torda, Gyalu és Bánffyhunjad.